

ROLF TÖRNQVIST

ETT MODERNT FORSKNINGSFÄLT VÄXER FRAM

Om svensk sociologi från 30-talet till 50-talet

Varje tidsålder har enligt C W Mills en särskild reflexionsstil som dominerar kulturen och därmed påverkar även hur sociologer ser på människor och deras samhällsförhållanden. Han kritiserade den sociologi i USA som drogs mot å ena sidan abstrakt teori och å andra sidan en empirism som fragmenterade sina forskningsdata. Sociologer skulle analysera mänskliga aktörers historiskt föränderliga omständigheter och granska samhällsstrukturer i ett sådant jämförande sammanhang. Människan var för Mills nämligen en social aktör, som »måste förstås i ett nära och intrikat samspel med sociala och historiska strukturer».¹

Ett sådant förståelseperspektiv hade svårt att hävda sig inom den sociologi som institutionaliserades i Sverige efter andra världskriget. Varför präglades den så starkt av det kritiker har kallat för positivism? Ömsesidiga avfärdanden av 'de andras' perspektiv har numera drabbat även positivismen, även om det kanske främst gäller på ett principiellt plan och mindre ifråga om praktiska tillvägagångssätt. Ett sätt att komma förbi sådana forskningsideologiska uppgörelser är att på nytt granska omständigheterna kring hur ett sociologiskt forskningfält började växa fram på 30-40-talen. Samhällsdebattörer hade då väckt ett intresse för sociologiska frågeställningar som inkluderade förståelseperspektiv, men det fram-

¹ Mills 1967, s. 158. Min artikel ingår ett projekt om »Sociala tankefigurationer i svenskt boende» från mellankrigstiden och fram till 90-talet, finansierat av Byggnadsforskningsrådet.

växande sociologifältets ledande aktörer drevs mot att avvisa dessa traditioner.

Flera samverkande faktorer bidrog till denna utveckling. En anledning var att sociologiämnet särskildes från filosofi och historia, vilket undergrävde intresset för att granska hur sociologins problemställningar hade formats i interaktion med samhällsförhållandena. En annan anledning var den samverkan som upprättades mellan sociologiämnet och socialpolitiska reformintressen. Hur kom det sig att svenska sociologer engagerade sig så starkt i detta reformarbete? Jag hävdar att en viktig grund var att de saknade resurser för att bilda ett oberoende akademiskt fält. Sociologer kunde utnyttja samhällsplaneringens behov, men inte på villkor som de själva bestämde. En relativt strikt arbetsfördelning utvecklades mellan politiker och administratörer där neutrala forskare skulle kartlägga människors behov och attityder, så att socialpolitikens reformer kunde anpassas till dessa preferenser. Samtida kritiker och senare utvärderare har hävdat att detta engagemang medverkade till att utarma sociologins perspektiv.

Begrepp och metoder för den moderna svenska sociologin importerades från USA. Varför avstod sociologer i stort sett helt från att granska tidigare studier av hur en svensk samhällsstruktur hade formats under 1800-talet och början av 1900-talet? Det är ett intressant socialt faktum att de sällan tog sina svenska föregångare på allvar, att entusiasmen inför det moderna i form av amerikansk kvantitativ sociologi relativt ostört fick påverka den framväxande sociologin. En annan typ av frågor som den nyetablerade svenska sociologin tycks ha övergett var de farhågor som socialpsykologer tidigare hade väckt om det moderna samhällets rotlösa människor. Torgny Segerstedt tog visserligen upp sådana problem i sin teori om sociala grupper, men sociologins empiriska forskningsintressen gick sedan i annan riktning. Frågan är om inte denna prioritering innebar att demokratiska grundfrågor försumrades till förmån för tryggt forskningsbara studier av attityder och objektiva levnadsförhållanden.

Huvuddragen i svensk sociologiutveckling har skisserats i flera utvärderingar. Syftet med min artikel är att diskutera förhållanden som medverkade till att förbindelserna mellan aktör- och struktur-

perspektiv försumrades, trots att ledande debattörer påpekade deras betydelse. Jag inleder med att framhäva några drag i sociologins förinstitutionella utvecklingsfas med hjälp av perspektiv hos sociologer som Gustaf Steffen och E H Thörnberg samt sociologiska synpunkter hos socialpolitiskt engagerade 'socialingenjörer' som Gunnar Myrdal och Olof Kinberg. Därefter skildras 30-talssociologin i Lund med filosofiska och marxistiska aktörer som Einar Tegen, Fritz Croner, Gunnar Aspelin och Per Nyström. På 40-talet blir i Uppsala Segerstedt och hans 'grupplära' ett centrum för den akademiska sociologin. Här koncentrerar jag mig på en uttolkning av detta perspektiv. I anslutning till en presentation av utvärderingar som har gjorts under senare årtionden behandlar jag följdverkningarna av de strategier som utvecklades i samband med sociologifältets institutionalisering och anknyter då speciellt till Pierre Bourdieus fältanalys samt Robert Wuthnows analyser av institutionella samverkansresurser.

Svensk socialpolitik – nordamerikansk socialvetenskap

Kring sekelskiftet hävdade Gustaf Steffen, professor i sociologi och ekonomi vid Göteborgs högskola, att de rådande samhällsförhållandena i allt bredare kretsar började uppfattas som missförhållanden. Industrisamhällets sociala problem gav upphov till sociala rörelser och socialreformistiska strävanden, vilka väckte både radikal förväntan och konservativa farhågor inför en framtida utveckling. I tider av social oro fick enligt Steffen socialvetenskapen ökad betydelse som en möjlig resurs för att bearbeta sociala problem vetenskapligt. Tidigare hade samhällsordningen ansetts oföränderlig och de styrande betraktat sociala förändringar som avvikelser från denna ordning. På 1900-talet accepteras i bredare kretsar att samhällets utveckling kunde påverkas planmässigt och forskare fick i uppgift att analysera socialpolitikens betingelser (Steffen 1907:58–60).

Sociologi var för Steffen en vetenskap om hur »människor uppnår delaktighet i varandras själsliv» (1907:1–5). När E H Thörnberg 1925 granskade olika försök att fastställa sociologins särart, utgick han likt Steffen från att sociologer behandlar samfälligheter där in-

divider påverkar varandra ömsesidigt. Båda anslöt sig till en då ännu levande 1800-talstradition och talade om hur individer sammanslöt sig i samfund eller 'samhällen', d.v.s. vad sociologer senare har kallat grupper eller rörelser. Medan sociologin studerar samhällsorganisationen, intresserar sig enligt Thörnberg socialpsykologin för grupperns inflytande på individer. Gränslinjen var dock svår att dra i teorin och omöjlig att upprätthålla i praktiken, något som amerikanska sociologer med sin starka socialpsykologiska inriktning redan tidigt hade påpekat. Thörnberg citerar i det sammanhanget Charles Cooley: »En särskild individ är en abstraktion okänd för erfarenheten, och det är också samhället när det betraktas såsom något avskilt från individer».² Thörnberg anknyter alltså till dåtida amerikanska sociologers intresse för teoretiska perspektiv som omfattar både aktörer och strukturer.

Tysk sociologi, som enligt Thörnberg alltför länge fört sina lärostrider som ett bihang till filosofi och ekonomi, hade trots det givit utrymme för mäktiga forskargärningar hos bl.a. Weber, Tönnies och Simmel. I Frankrike hade sociologer i årtionden stridit kring frågan om vad som skulle anses vara samhällsprocessens mest väsentliga moment. Gabriel Tarde och hans anhängare utgick från ett perspektiv på förhållandet mellan individer och grupper, som erinrade om de tidiga amerikanska socialpsykologerna, medan durkheimianerna betonade de »regler och tvång till smak, tänke- och handlingsätt, som kollektiviteten eller samhällssjälens» ansågs lägga på individer. Men på 1920-talet ansåg Thörnberg att USA hade blivit en huvudarena för en sociologiskt inriktad samhällsvetenskap, som i sina perspektiv försökte sammanfoga individuella och strukturella aspekter.

Mellankrigstidens sociologi inspirerade socialvetare, humanister och samhällsdebattörer med sitt breda samhällseliga utvecklingsperspektiv, men även med sina specialstudier som analyserade närsamhällets fundament såsom familj och grannskap. Historiska översikter kompletterade socialpsykologiska studier, politiskt ekonomiska data relaterades till kulturella och psykologiska variabler.

² Steffen 1907, s. 1–5, Thörnberg 1925, s. 182–202, med citat från Cooley 1902: *Human Nature and the Social Order*. Översättningen korrigerad; delvis efter Cooley 1981, s. 22.

Inspirerad av sin lärare Steffen studerade t.ex. statsvetaren C A Hessler 1929 den svenska socialdemokratins organisationsstruktur och agitationsformer med ett sådant sammansatt perspektiv, där han betonade vikten av att studera »individerna i deras själsliga växelverkan med varandra och betydelsen för dem av detta psykiska samspel». I förhållandet mellan strukturer och aktörer såg Hessler (1929:89) en omistlig sociologisk aspekt på de ledarskapsfrågor och rörelsefenomen som han studerade inom svensk arbetarrörelse.

De vetenskapsteoretiska frågor som aktualiserades av socialvetenskapens nya roll bearbetade vid samma tid Gunnar Myrdal i *Vetenskap och politik i nationalekonomien*, en stridsskrift mot ekonomers ovana att låta politiska åsikter framstå som vetenskapliga slutsatser. För att kunna ta itu med socialpolitiska problem måste man utreda olika gruppers attityder och se hur dessa hängde samman med reformpolitikens intressen. Myrdal framhöll den »moderna, socialpsykologiskt inriktade sociologien» som exempel på nya redskap för en sådan vetenskaplig kartläggning av åsikter och intressen (Myrdal 1930:291). I sin installationsföreläsning 1935 hävdade han att 30-talet representerade en brytningstid, då alltmer reflekterade handlingsnormer ersatte traditionella sedvanor. Sociologer hade studerat hur gamla påbud och förbud nöttes bort i utveckling mot en »reflekterande rationalism inom breda folklagers meningsbildning». Socialvetenskapen skulle enligt Myrdal i en social omvandlingsepok lägga grunden till en alltmer medvetet utformad samhällsplanering (1935:7–29). Han anknöt alltså till det program Steffen hade aktualiserat i början av århundradet.

Sociologin var som ett socialpolitiskt hjälpmedel under 1900-talets första hälft ännu oklart avgränsad gentemot socialismen och samtidigt nära relaterad till statsvetenskap, nationalekonomi och filosofi. Statsvetaren Herbert Tingsten (1940:214) ansåg en viktig tendens inom socialvetenskapen gå mot samverkan, kanske t.o.m. mot en allmän samhällsvetenskap, »med ett ord sociologi». En sådan samverkan förenade reformistiska socialvetare, politiker och planerare i uppfattningen om att socialpolitiken skulle kunna förändra samhället genom att ge resurser för att på en gång påverka maktförhållandena och fostra medborgarna. De som i en socialistisk revolution såg lösningen på alla maktproblem och uppfost-

ringsfrågor var socialpolitiskt ointresserade. Men bland reformister gick det i 30-talsdebatten om samhälls- eller socialingenjören en skiljelinje mellan dem som sökte *lägga livet tillrätta* med expertplanering, och dem som ville tillföra människor resurser att *finna sig tillrätta* i en demokratisk planeringsprocess. I det senare perspektivet tilldelades socialingenjören en begränsad konsultroll, medan de som ville lägga tillvaron tillrätta för sina medmänniskor gav honom en mer grundläggande roll i ambitiösa reformprojekt.³

30-talets kulturradikalism anslöt till det Christer Skoglund kallar en »villkorlig utvecklingsoptimism». Samhället var reglerbart, förutsatt att beslutsfattandet grundades på ett vetenskapligt planeringstänkande och frigjordes från konservativa politikere och ämbetsmän inflytande (1991:192–200, 219). Olof Kinberg skisserade i den andan socialläkarens uppgifter i ett alltmer rationellt samhälle. Läkare hade hittills rutinmässigt betraktat sina patienter utifrån ensidiga biologiska perspektiv och bortsett från att de som individer tillhörde sociala grupper och ingick i sociala struktursammanhang (Kinberg 1941:6). Nya metoder gjorde det möjligt att förutsäga och behandla socialpsykiatriska problem genom att planmässigt ingripa mot sociala och genetiska missförhållanden. Kinberg ville lägga framtiden tillrätta med en medicinskt inriktad socialpolitik, som skulle bygga på modernt sociologiska »grundåskådningar och arbetsmetoder». Man måste analysera kraftspelet mellan samhällsstrukturen och de sociala attityder som visar hur individer reagerar på denna struktur. Han hänvisade i sina resonemang om detta främst till W I Thomas, en pionjär inom amerikansk sociologi och socialpsykologi (Kinberg 1941:125–57).

Thomas kom på 30-talet till Stockholm för att studera svenska samhällsförhållanden och introducera sitt ämne (Tegen & Rundblad 1951:3). Hans arbeten är en vanlig referens hos debattörer som var intresserade av en socialpsykologiskt inriktad sociologi. Att kartlägga attityder och behov var enligt Thomas ett nödvändigt led i samhällsplaneringens försök att motverka negativ inverkan från

³ Expertplanerade »sociala planfält» och »socialt demokratiska planeringfält» för samverkan mellan planaktörer analyseras i nämnda BFR-projekt. En analytisk skillnad mellan dem motsvarades av blandformer som kan studeras empiriskt i en planeringsprocess.

traditioner och olika särintressen. Kinberg framhöll Thomas uppfattning om att samhällsutvecklingen medgav ökat utrymme för planering och aktiva ingrepp i sociala förlopp. Sociala fakta som samlades in i samband med en sådan planering skulle behandla både samhällets objektiva element och gruppmedlemmars subjektiva egenskaper; individers behov av social organisation men även organisationers »beroende av individen». Om individer kunde formas efter planerares önskemål var en fråga att ta ställning till, men minst lika viktig var enligt Thomas den om hur individer kunde påverka sin sociala situation. Samhällsplanering fick aldrig ske över deras huvuden (Kinberg 1941:149–51).

Nordamerikansk sociologi har under 1900-talet följt olika perspektiv i sitt engagemang för att analysera samhällets sociala problem. De fältstudiemetoder som Thomas och andra sociologer inom Chicago-skolan hade utvecklat fick på 30-talet konkurrens av andra forskningsriktningar, som anknöt till sociologins engagemang i en utökad samhällsplanering. Kvantitativ surveyteknik i valundersökningar och socialvetenskapliga projekt utvecklades då till ett vitt forskningsområde, där t.ex. amerikansk statsvetenskap alltmer gav sig in på studier av sociala frågor med hjälp av »statistisk-sociologiska metoder» (Tingsten 1935:62–5). Den omedelbara anledningen till många av dessa studier var den satsning på en ny socialpolitisk giv som inleddes under den ekonomiska krisen i början av årtiondet.

Roosevelts New Deal innebar att federala myndigheter ställde krav på just den typ av samhällsplanering som Thomas hade förespråkat. När presidenten sammankallade en 'hjärntrust' av intellektuella för att utreda kristidens sociala problem, uppfattade många socialpolitiskt intresserade aktörer detta som ett angrepp på ett korrumperat politiskt system. Svenska sociologer följde intresserat utvecklingen. Bertil Pfannenstill (1945:447) tog visserligen upp amerikanska sociologers tvivel på att de under New Deal engagerades i relevanta studier, men Myrdal betonade att själva engagemanget innebar ett genombrott för en ny tradition med att utnyttja universitetsintellektuella som rådgivare. Även om de omedelbara resultaten kanske inte var så övertygande, var det visionära försöket att styra samhällsutvecklingen en inspirationskälla för både socialveta-

re och socialpolitikens planerare.⁴ Försöken att vetenskapligt styra socialpolitiken påverkade intresset för modern amerikansk socialvetenskap i Sverige.

Modern svensk sociologi

På 30-talet gav olika universitetsämnen utrymme för seminarier och delkurser med sociologisk inriktning, ett intresse som ingick i en då aktuell strömning bort från filosofiska och historiserande studier. Tingsten kallades 1935 till en ny professur i statskunskap vid Stockholms högskola. När tjänsten inrättades ville olika intressenter knyta den till den »moderna sociologiens problemställningar och arbetsmetoder» (Håstad 1949:155–7). Men det var främst inom praktisk filosofi som sociologiska perspektiv och studieområden fick utrymme. Majoriteten i en första generation av sociologiprofessorer hade doktorerat i filosofi. Einar Tegen var mellan 1937 och 1952 filosofiprofessor vid Stockholms högskola. Inspirerad av sin lärare Axel Hägerström ville Tegen utveckla ett brett spektrum av »empiriska, sociologiska, kulturanthropologiska och psykologiska synpunkter». Hans intresse för en empirisk människokunskap, som omfattade både »samhället och individen», utvecklades även vid det högre seminarium som filosofer bedrev tillsammans med bl.a. Myrdal och Tingsten (Tegen 1948/49, 1949:193–92, Tegen & Rundblad 1951:1–3, Nilsson 1989:58–71). Men innan Tegen kom till Stockholm var han verksam i Lund, där filosofer och marxister på 30-talet i både samverkan och konkurrens försökte utveckla sociologin som en radikal samhällsvetenskap.

Radikalernas Lund

Flera lundafilosofer engagerade sig i sociologiska frågor under Tegens tid som professor i praktisk filosofi mellan 1931 och 1937. Gunnar Aspelin var en av dem som från slutet av 20-talet hade fört in

⁴ Myrdal 1987, s. 52–8. Myrdals försökte på 40-talet stimulera intresset i Sverige för forskning och samhällsförhållanden i USA och för svensk socialpolitik i USA.

både socialpsykologi och sociologi. En sociologisk förening bildades 1936 med bl.a. Segerstedt, Aspelin och marxisten Per Nyström som medlemmar.⁵ Aktiv var även Fritz Croner, en tysk flykting och socialist, som vid ankomsten till Sverige 1934 fann att sociologikunskaperna i det nya hemlandet var praktiskt taget obefintliga. Det fanns visserligen en sociologisk litteratur, men inte sociologi som en systematiskt tillämpad vetenskap. Något motvilligt beslöt Croner på inrådan av Myrdal att avstå från sina historiska intressen, bygga vidare på erfarenheter som funktionär i det tyska arbetsledarförbundet, och studera den svenska tjänstemannarörelsen. För att genomföra den statistiskt socialvetenskapliga undersökning som då blev aktuell fick han omskola sig som sociolog från sitt »tysk-humanistiska» perspektiv till en »disciplinerad vetenskaplig metodik». I anslutning till sin studie drev Croner även ett sociologiskt seminarium.⁶

Då Croner utvecklade sitt projekt konfronterades han med en markant skillnad mellan kontinental sociologi och nyare amerikanska metoder. Medan man i USA ingående hade utforskat människors önskemål och uppfattningar om sociala situationer, hade sådana attitydfrågor nästan helt försummats i Europa. Croner såg här en inverkan från klassiska traditioner. Comte och Spencer hade aldrig problematiserat förhållandet mellan samhälle och individer. Utifrån sina organiskt inspirerade perspektiv konstruerade de fram samband mellan samhället och dess beståndsdelar. Marxistisk klass-teori hade följt samma princip och nyare europeisk sociologi dominerades enligt Croner av ensidig inriktning på objektiva faktorer. Webers försök att motverka en objektivistisk inriktning förblev tämligen fruktlösa. Thomas var en av dem som hade kunnat övervinna denna ensidighet och visa att sociala situationers verkningar inte enbart berodde på objektiva faktorer, utan även på hur dessa värderades efter aktörers samlade erfarenheter; alltså på de attityder

⁵ Nilséns artikel i denna bok behandlar föreningen.

⁶ Croner 1966, s. 204–42. *De svenska privatanställda. En sociologisk studie från 1939* kartlägger privatjänstemäns ekonomiskt sociala förhållanden; *Tjänstemannakåren i det moderna samhället från 1951* är en sociologisk diskussion av bl.a. klassförhållanden.

som ingick i deras definitioner av olika sociala situationer (Croner 1938:274–80).

Croner planerade att ge ut en sociologisk tidskrift, men det projektet förverkligades först på 50-talet med nordiska *Acta Sociologica*. Marxistiskt inriktade lundaradikaler startade dock 1933 *Ateneum* och försökte lansera den som »Skandinaviens enda sociologiskt inriktade tidskrift». Dess främsta syfte var att motverka vetenskapens samhällsisolering i en alltmer konservativ tidsperiod. Redaktionen programförklaring anknöt till de progressiva vetenskaper som det »segerrikt framträngande revolutionära borgerskapet» hade byggt upp på 1800-talet, men som alltmer ansågs ha övergått i förvaltningstekniska utredningar och slentrianmässiga detaljstudier, i stället för att koncentrera analysen på tidens väsentliga frågor. Specialiserad forskning hade sin betydelse, men fick inte bli så dominerande att den trängde undan en nödvändig debatt om kultur- och samhällsvetenskapernas grunder (*Ateneum*: 5–6, Skoglund 1991: 215f).

Bakgrunden till *Ateneum* var de motsättningar mellan radikaler och konservativa som präglat Lundamiljön sedan 1880-talet. Studentkåren hade efter Tysklands utveckling svängt åt höger och nazisterna rekryterade fler medlemmar bland studenterna än någon annan politisk organisation. *Ateneum* var tänkt som ett vapen för vänsterradikal kamp inom universitet. Per Nyström var en av tidskriftens aktörer, aktiv inom Clarté och socialdemokratin, historiker och senare ämbetsman. Politisk polemik överlämnades åt Clarté medan *Ateneum* skulle ta hand om vetenskapskritiken; en arbetsdelning som Nyström ansåg vara viktig för att kunna »slå in i den akademiska världen» och dokumentera marxismens fruktbarhet. Clartékretsens intressen påverkade *Ateneum*, men redaktionen sökte aldrig uppnå en »doktrinär marxistisk slutenhet» (Meurling 1957:340). Nyström ville bekämpa en illusion hos radikala akademiska teoretiker om att »marxismens teorier och analyser» direkt kunde förändra verkligheten. Själv följde han med intresse bl.a. frankfurtskolans strävan att korsbefrukta marxism med psykoanalys. Försök att utveckla ett sådant perspektiv, som tog hänsyn även till individers erfarenheter, kunde enligt Nyström bidra till att

överbygga marxismens ensidiga koncentration på ekonomisk teori.⁷

Steffen hade gjort Nyström intresserad av socialistisk teori, men dennes kulturevolutionism och filosofiska kritik av marxismens materialism passade dåligt in när Nyström anslöt sig till lundaradikalerna. Tegen uppmärksammade honom på Otto Neuraths *Empirisk sociologi*, ett arbete som i austromarxistisk anda hävdade att samhällsvetenskapens utveckling hade passerat det stadium som präglades av kulturidealismens spekulationer. Med naturvetenskapen som förebild kunde man nu överge studier av sådana diffusa företeelser som subjektiva föreställningar och ge sig i kast med att förklara det mänskliga beteendets regelbundenheter. För Nyström var det ett lockande projekt, att med hjälp av logiskt stringent positivism från det progressivt röda Wien, bidra till att vidareutveckla en marxistisk analys (Nyström 1972:382, 1974:262–8, 1983:263, Skoglund 1991:212–3).

Konservativa perspektiv ifrågasatte all lagbundenhet för historisk utveckling och mänskliga beteenden. Neurath, på en gång »logisk empirist, materialist, modernist och marxist» (Forser 1993:138), svarade med sin empiriska sociologi på marxistiska teoretikers behov av att kunna tro på en ordnad samhällsutveckling i riktning mot socialismens förverkligande. Med Neuraths hjälp formulerade Nyström i detta syfte ett materialistiskt strukturperspektiv för att ersätta vad han såg som ett förlegat idealistiskt aktörsperspektiv. Christer Skoglund (1991) menar, att den intressegemenskap som uppstod mellan marxister och logiska positivisterna, hade stor betydelse för det breda stöd amerikansk socialvetenskap fick bland radikala debattörer. Nyström ville utveckla en sociologisk begreppsapparat för sin historiematerialistiska analys och koncentrerade sig på klassfrågan snarare än på förhållandet mellan individ och samhälle (Nyström 1972:381–3). I Ateneum-uppsatser utvecklade han ett

⁷ Nyström 1972, s. 379–86, Hultén 1977, s. 106. Pfannenstill 1987, s. 26, ifrågasätter intresset i Lund på 30-talet för en »samhällsvetenskap som byggde på Hegel, Marx och psykoanalysen». Intresset fanns alltså, men var begränsat till en relativt snäv krets. Det tycks enligt Nilsson (1989:70) ha följt Tegen till Stockholm, där det vid sidan av en »tongivande grupp» med positivistiska intressen även gavs utrymme för psykoanalys och marxism.

historiskt analysprogram i anslutning till weibullskolans källkritiska ansats. Weibullarnas polemiker mot nationalistisk och idealistisk historieskrivning betydde enligt Nyström mycket för att göra ateneumkretsen vetenskapligt accepterad. I deras tidskrift *Scandia* kunde han polemiskt diskutera sin marxistiska historieskrivning (Fehrman 1984:268–71, Hultén 1977:95–8, Nyström 1983:264).

En händelse inom lundaradikalismen som på 30-talet väckte sensation var när litteraturhistorikern och samhällsdebattören Fredriks Böök avföll från sin konservatism till ett marxistiskt perspektiv. Bööks kontakt med Nyström hade betydelse för denna utveckling, även om Svante Nordin i sin Böök-studie menar att dennes hegeliantsk sociologiska metod avvek från ateneumkretsens snävare materialism (1994:271–3). Nyström deltog i en reportageresa som gav Böök underlag för *Det rika och fattiga Sverige*.

Boken kom ut 1936 och var med sin marxistiskt sociologiska tendens ett anmärkningsvärt dokument från en ledamot i Svenska akademien. Nordin (1994:300–1) menar att dess betydelse kan jämföras med Myrdals *Kris i befolkningsfrågan* och Sven E Olsson ser i den en »sociologiskt anlagd rapport» om folkhemmets levnadsvillkor (Inledning i Nyström 1989:15). Nyström (1989:90–2) betonade vikten av att Böök anslöt sig till en rationell framtidsplanering och därmed bröt mot en i tidssammanhanget dominerande konservatism. Båda dessa marxister var intresserade av att utveckla en teoretisk ram och en empirisk sociologisk analys, men någon direkt betydelse för svensk akademisk sociologi fick inte deras försök.

Frågor om vetenskaplig objektivitet och politiskt engagemang diskuterades av både marxister och sociologer. En förmedlande länk mellan dessa intressen var Aspelin, som ansågs vara en auktoritet på Marx skrifter och i Ateneum presenterade *Amerikansk samhällsforskning*.⁸ Han ställde här Durkheims strukturella perspektiv mot Thomas socialpsykologiskt inriktade fältsociologi. En samhällslära som vill förklara sociala fakta enbart efter deras förbin-

⁸ Meurling 1957. s. 318–22, 339–40, Skoglund 1991, s. 222–3. I Ateneum behandlades Webers och Karl Mannheims analyser av förhållandet mellan vetenskap och politik. Svend Riemer (1938), tysk sociolog som flytt till Sverige 1934 och sedan blev professor i USA, analyserade begreppsutvecklingar hos bl.a. Weber, Mannheim och Thomas.

dels med andra sociala fakta har genom att avvisa psykologiska synsätt berövat sig själv resurser att utreda det sociala livets mångfald. Aspelin kritiserade även Neuraths försök att »bygga samhällsläran på behaviouristisk psykologi i förening med marxistisk historiematerialism», då detta aldrig kom fram till några konkreta spörsmål. Kunskapsteoretiska frågeställningar var viktiga, men de krävde empiriskt forskningsarbete. Allmänna metodprogram av det slag Neurath formulerat kunde aldrig ersätta successivt utarbetade sociologiska arbetsbegrepp. Amerikanska sociologer skilde sig fördelaktigt från en »abstrakt teoretiserande skrivbordssociologi» när de gav sig in på uppgiften att analysera samhällslivets »empiriska regelbundenheter» (Aspelin 1934:30–5).

Inom amerikansk sociologi urskilde Aspelin tre huvudmetoder: Fallstudien, som användes i makarna Lynds fantasifullt gjorda etnografiska arbete om *Middletown*, där skenbart triviala händelser och vanor blev sociologiskt intressanta. Historisk metod, som gav sociologer möjlighet att »förstå hur den givna strukturen har utbildats» genom att utreda dess bakgrund i olika erfarenheter och traditioner. Samt statistisk metod, som genom att beskriva sociala grupper kan påvisa »regelbundenheten i det sociala skeendet, så långt denna låter sig erfarenhetsmässigt fastställas». Med hjälp av dessa kompletterande metoder samlar sociologer in empiriskt material för att pröva sanningshalten i olika föreställningar om typiska och avvikande situationer. Aspelin anser att en psykologiskt orienterad sociologi som kombinerar dessa olika metoder får stor praktisk betydelse, då man måste känna till olika gruppers värderingar och behov för att nå fram till rationella lösningar på sociala problem (Aspelin 1934:37–41).

Nationalekonomen Torsten Gårdlund hävdade 1934 i en ate-neumartikel om *Statistisk samhällsforskning i USA*, att sociologin där på ett årtionde gått fram med »oerhörd kraft». Tysk humanistisk spekulation hade ersatts av stora forskningsprojekt där man använde sig av statistiskt-naturvetenskaplig metod för att utreda sociala problem. Gårdlund tar dock även upp de vetenskapskritiska problem som bl.a. Myrdal hade engagerat sig i. Han är kritisk mot att amerikanska forskare bortser från tolkningsproblem som kräver historiska studier och analys av politiska värderingars betydelse.

Samhällsförändringens inriktning är inget statistiskt metodproblem. Anser man att vissa institutioner 'släpar efter' och skall anpassas till en normal utveckling, då måste man ta ställning till vad som är normalt i ett samhälle. Om sociologer höll fast vid sin ovilja att problematisera dessa frågeställningar, kunde deras slutsatser enligt Gårdlund lätt te sig som rent godtyckligt konstruerade. Risken var då stor att de skulle producera föga mer än en »encyclopedisk socialstatistik» (Gårdlund 1934:87–90).

Trots de reservationer mot ensidiga tolkningsperspektiv som jag här har lyft fram i Aspelins och Gårdlunds ateneumtexter, kom amerikansk samhällsforskning att inspirera en vidare utveckling av det svenska sociologifältet främst med sin ambition att förklara strukturella regelbundenheter. Lundaradikalernas polemiker skapade ingen fastare allians kring en alternativ marxistisk ansats och Nyström (1989:87) karakteriserar i efterhand dåtidens sociologi som en »kuriös bransch av praktisk filosofi». Politiska uppdrag och engagemang drog medlemmar i ateneumkretsen till Stockholm; det gällde t.ex. Nyström, Meurling och Tage Erlander (Skoglund 1993:130). De som var kvar när Ateneum lades ner 1935 gav tills vidare upp sina mer ambitiösa teoretiska projekt (Bergen 1945:92–3). Filosofernas sociologikutveckling tappade likaså styrfart när de intresserade försvann åt olika håll: Aspelin 1936 till Göteborg, Tegen 1937 till Stockholm, Segerstedt 1938 till Uppsala och Croner 1939 till Stockholm.⁹

Segerstedts Uppsala

Den samtidiga bredden och splittringen bland sociologer och marxister i Lund tycks ha saknats i Uppsala. Här formades från 1947 ett relativt avgränsat akademiskt sociologiskt fält. Det kunde ske mot bakgrunden av riksdagens beslut att Hägerströms profes-

⁹ Åke Petzäll valde i Lund, till skillnad från Segerstedt i Uppsala, att behålla sin filosofiprofessur medan Bertil Pfannenstill i sin tjänst gick över från filosofi till sociologi. I sin kommentar till ett arbete om fransk socialvetenskap uttrycker Petzäll skepsis inför sociologin. Empiriskt studerade den gruppen och beskrev samhällets struktur, men franska sociologer hade härifrån »velat härleda normer för det som bör vara». För Petzäll innebar det att de konfronterades med besvärliga frågor om sina påståendens giltighet, men i hanteringen av dem bortsåg från filosofins begreppsanalytiska resurser (Petzäll 1941:65–74).

sur i Uppsala efter vakans skulle återbesättas med »väsentligen sociologisk inriktning». Segerstedt hade tillträtt denna tjänst i praktisk filosofi 1939 och kunde 1947 utnyttja möjligheten att omvandla den till Sveriges förste sociologiprofessur. För att markera det nya ämnets självständighet fann han det viktigt att avvika från en filosofisk intresseinriktning. Detta kom enligt hans egen formulering att ske med hjälp av en amerikainfluerad »empirisk inriktning, med stark tonvikt på *fältarbetet*» (Segerstedt 1949:III-3, 1987:12-4). Sociologer ville, enligt vad Georg Karlsson erinrar sig långt senare, kunna visa att »sociologi var något nytt och annat» än filosofi och följa sin ambition att »påvisa kausalsambandet i samhället». ¹⁰

Segerstedt själv satt med i den socialvetenskapliga forskningskommitté som hade tillsatts 1945 för att utreda samhällsvetenskapens roll vid efterkrigstidens universitet. Svenska filosofer hade enligt kommittén intresserat sig för deskriptiva studier, men huvudsakligen inspirerats av traditioner inom fransk och tysk sociologi. Nu skulle socialvetenskapliga undersökningar medverka till en rationell samhällsutveckling genom att bearbeta stora empiriska material, något som krävde en »kvantitativt statistisk metod». Kontinentala och anglosaxiska traditioner skildes åt när amerikanska impulser gav sociologin en sådan inriktning. Betänkandet framhåller filosofiskt-vetenskapsteoretiska kunskaper som viktiga, men sociologer bör främst ha goda insikter i lagarbetsmetoder för att kunna »kartlägga det sociala fältets struktur» och beskriva krafterna på detta fält (SOU 1946:20, 80-2). Utredningen ledde bl.a. till att man inrättade sociologiska lärartjänster vid Stockholms högskola och Lunds universitet.

När Segerstedt på 80-talet ser tillbaka på den tidiga sociologins resursläge, hänvisar han till Thörnberg som hade medverkat i offentliga utredningar, haft goda kontakter med utvandrare i USA och inom folkrörelserna »skapade en betydande *good will* för samhällsvetenskaperna». ¹¹ Segerstedt ansåg inte att sociologer kun-

¹⁰ Karlsson 1987, s. 48, Fridjonsdottir 1988, s. 7-8. Se även Olssons artikel i denna bok om sociologin i Uppsala.

¹¹ Segerstedt 1987, s. 11. Thörnberg 1943, s. 6, framhåller sin anknytning till Folkrörelsesverige och förbindelser med den »anglo-amerikanska folkvärlden» som bakgrund till sin amerikapåverkade rörelseforskning.

de ställa sig vid sidan av sådana kontaktnät och försöka utveckla en sociologisk verksamhet helt för sig själva. Tillgängliga resurser och inriktning på empirisk analys av sociala problem bildade därmed en ram för att inlemma impulser från amerikansk sociologi i ett svenskt sammanhang. Efterkrigstidens planering styrdes av tron på vetenskapens utvecklingsroll. Kretsen kring Erlander var enligt Segerstedt övertygad om att ett föränderligt samhälle krävde »socialvetenskapliga kunskaper, baserade på grundforskning» (1987:II-3). Ragnar Edenman, socialdemokraternas talesman i forskningsfrågor, bekräftar intresset för sociologins bidrag till en reformpolitisk planering och i samband därmed även för amerikanska influenser (Gullberg 1972:49).

Segerstedts teoretiska perspektiv på gruppförhållanden, det jag kallar hans grupplära, blev ett allmänt riktmärke för uppsalasociologin. Den innehåller i sig åtskilliga led, men jag skall kommentera den översiktligt i anslutning till hans uppfattning om ett modernt samhälles karakteristiska sociala förhållanden. Inspirerad av språkfilosofi och socialpsykologi utgick Segerstedt från att sociala miljöer väsentligen är gruppssammanhang, där genom språkets förmedling sociala vanor eller det han kallar dispositioner till beteenden grundläggs.¹² Han kände sig med tiden alltmer övertygad om att gruppen måste behandlas »som en verklighet för sig», inte endast betraktas som en ansamling mer eller mindre isolerade individer. Med sina definitioner vill Segerstedt betona att kommunikation människor emellan påverkas av gruppernas gemensamma normativa system, att både samverkan och social kontroll är väsentliga i gruppssammanhang. Ständigt återkommer han till sociologins behov av att analytiskt klarlägga förhållanden i socialt rörliga grupper, för att sedan empiriskt utreda hur sociala förhållanden bestämmer människors »sätt att tänka, känna och handla». Med allt bättre preciserade begrepp skall sociologer utveckla sina analysresurser (Segerstedt 1954b:251). Om de saknar en teoretisk modell för att analysera kommunikativa förhållanden, kan empiriska fältundersökningar endast ge isolerade kunskapsfragment (Segerstedt 1968:7-20, 1987:12-7).

¹² *Demokratiens problem och Ordens makt* sammanfattade i Segerstedt 1945, s. 8-9.

Normer är för Segerstedt »bärare av det sociala arvet». När sociologer studerar hur dessa normer överförs i sociala interaktionssammanhang kan de använda sig av socialhistoriska material, men de måste förbättra kunskaperna om det moderna gruppssamhällets tendenser. Även om det var rimligt att utgå från att familjens normöverförande roll hade minskat, så visste man mycket lite om vilka andra grupper som tagit över dess »attityddanande verksamhet». Kunskaperna om de nya förorternas invånare var t.ex. ofullständiga. Siffror sade inte mycket om hur de »finna sig tillrätta och trivas med sin värld». Behöll de sina gamla levnadsformer och föreställningar? Segerstedt ville komma åt »stadens nyckelgrupp», för att närmare utreda frågan om vilka grupper som kunde föra ett modernt samhälles demokratiseringsprocess vidare (Segerstedt 1949:117–20).

Hos Segerstedt bildar gruppbegreppet en grund för sociologisk analys som kan jämföras med klassbegreppets betydelse för marxister. Gruppläran blir en väg att förena perspektiv på aktörer och samhällsstrukturer. Det är framför allt det moderna masssamhällets problematik han vill analysera med sin teori om samhällets behov av att »skapa nya primärgrupper av demokratisk typ», för att motverka den grupphemlöshet som får massmänniskor att rekryteras till antidemokratiska rörelser. Jag skall återkomma till den skillnad Segerstedt ser mellan fasta primärgrupper i förmoderna samhällen och det moderna samhällets lösare sekundärgruppssammanhang, som får massmänniskan att känna sig osäker och i behov av auktoritära ledare. Han förlägger demokratins grundval till människor som »kunna och vilja styra samhället» i demokratisk anda. Demokrati blev en fråga om uppfostran, eller i grupp-sociologiska termer, om att överföra demokratiserande gruppnormer: »Människan födes inte demokratisk, hon fostras till det» (Segerstedt 1944:9–35).

Mellankrigstidens erfarenheter visade för den generation av sociologer Segerstedt tillhörde att moderniseringen var en ifrågasatt process. Motverkande krafter hade t.ex. i Tredje riket organiserat grupper som till sin struktur bar »massans kännetecken», vilket innebar att de »mottaga alla sina impulser utifrån». Utifrånstyrda massmänniskor var motsatsen till demokratins kvalitetsmänniskor. Oroande styrningstendenser såg Segerstedt även i formella demo-

kratier, där film, radio och idrottsevenemang fostrade människor till att rent passivt ta emot massamhällets budskap. Även inom folkrörelser fanns oroväckande trender, när alltfler anställda funktionärer formade stora organisationsapparater och passiva medlemmar kompletterade ledningarnas alltmer odemokratiska styre. Det kunde för auktoritära ledare vara »behagligare att leda massmänniskor» än att försöka fostra aktiva rörelsemedlemmar (Segerstedt 1944:16–32).

Vid Hitlers makttillträde 1933 hade Segerstedt knutit frågan om demokratins överlevnad till »människan som förnuftsvarelse».¹³ 1945 bemötte han anklagelser mot fadern, Torgny Segerstedt, för att på 20-talet ha varit diktatorsvärmare. Fadern betraktade individualism och samhörighet som varandra uteslutande alternativ. Gemenskap krävde anpassning och underordnande, vilket i hans liberala perspektiv var en fränstötande princip. Moral var aldrig samfällighetens sak och individens uppgående i massan en form av kollektivism som tidningsmannen Segerstedt tog avstånd ifrån. Med kulturaristokratisk individualism förnekade han, enligt sonen, personlighetens beroende av omgivningen. Han insåg inte betydelsen av att det är människorna som skapar kulturen och inte »kulturen som skapar människorna». Genom att bortse från den sociala miljöns betydelse för en demokratisk förnuftsutveckling saknade fadern begrepp för att bedöma 20-talets gruppbyggnader och kunde anklagas för antidemokratiska tendenser. För Segerstedt var detta främst en fråga om brist på begrepp för »skillnaden mellan masskollektivism och gruppkollektivism» – begrepp han själv ville utveckla i sin grupplära (Segerstedt 1945b:9, 35–49, 61–9).

I enlighet med klassisk sociologisk tradition jämför Segerstedt bondesamhällets grupper och industrisamhällets grupperingar. Moderniseringen löste upp de primärgrupper som hade bäddat in bondelandets människor i en trygghetsskapande vi-känsla och social närhet. Normer i form av värden och verklighetsuppfattning formades där i direkt interaktion mellan människor. Det moderna samhällets arbetsförhållanden och trångboddhet pressade ut dem från nära eller primära grupper mot lösa, ytliga eller sekundära

¹³ »Folket och ledarna» i *Morgontidningen*; citerat från Oredsson 1996, s. 22–3.

gruppförhållanden. Med anknytning till uppsalafilosofin ansåg Segerstedt nutidsmänniskan utsatt för impulser från olika sociala fält, som gjorde henne osäker på »normsystemets absoluta giltighet» och aktualiserade ständiga anpassningsproblem i en »relativt nomadiserande tillvaro» (Segerstedt 1944:11-4, 25-30, 1945a:14-5, 1948:140-4). Just när behovet av normativa förankringspunkter ökade i ett socialt och kulturellt föränderligt samhälle, minskade alltså resurserna för en sådan vägledning i de gruppsammanhang, som splittrades på en rad olika sekundärengagemang.

Föreställningar om bondesamhällets stabila gruppförhållanden blev till en schablon i samtidskritiska betraktelser. Vi kan följa tendensen i 30-talsarbeten som *Kris i befolkningsfrågan* och Thörnbergs *Från det moderna samhället* och möter den även hos Segerstedt. Gentemot samtida osäkerheter framstod bondesamhället i kontrast med en »relativ stabilitet», fasta vanor och större solidaritet. Baksidan av ett förmodernt samhälles gruppförhållanden var bundenhet till primärgruppens fördomar samt en mängd konflikter, men den framsida som betonades var upplevelsen av elementär kollektiv trygghet (Segerstedt 1945a:12-3, 1948:138-9). Det moderna samhällets främsta uppgift blev för Segerstedt att uppfostra en människa som kunde uppleva något av primärgruppens trygga vi-känsla. Han betonar likt Thomas och den symboliska interaktionismen banden mellan individer och samhälle. Strukturer och institutioner får via grupper stor betydelse, men människor är inga genomslagskopior av sina gruppsammanhang. Gruppnormer »erövrar den enskilda individen», men det är hon som skapar, upprätthåller och vidareutvecklar normer. Uppfostran är alltid en fråga om en sådan ömsesidig påverkan (Segerstedt 1939:177).

I början av 50-talet fann Segerstedt sociologisk forskning efterfrågad i alla möjliga och många omöjliga sammanhang. En orsak till detta var att samhällsomvandlingen hade skapat sociala problem som sociologer ansågs kunna bidra till att lösa med studier av hur människans »sätt att tänka, känna och handla, bestäms av hennes sociala växelverkan med andra människor». Segerstedt ansåg att svensk sociologi »ännu inte funnit sin form», men jag menar att gruppläran för honom angav i vilken riktning denna form borde sökas. För att nå utöver insamlandet av rent socialstatistiska fakta

måste sociologer enligt Segerstedt inte bara utveckla sina metoder, utan även i sina empiriska studier av samhällets förhållanden utgå från sociologiska perspektiv på »människan som gruppvarelse». Hur en sådan växelverkan mellan teori och empiri praktiskt skulle organiseras, det var dock enligt hans uppfattning ännu 1954 en öppen fråga.¹⁴

Perspektivdiskussion och kontroverser

Georg Karlsson skisserar 1951 i två småskrifter modern sociologi och dess arbetsmetoder. Han behandlar mest forskningstekniska frågor men berör inledningsvis några allmänna metodproblem. Förmoderna ansatsers främsta brist var deras outvecklade observationsmetoder och därmed spekulativa karaktär. Sociologiska teorier måste prövas direkt mot vetenskapliga observationer. Sociologers frihet att ställa upp hypoteser begränsas av dessa möjligheter till empirisk observation och sociologins mål i methodsammanhang är att frigöra sig från ideologi och spekulatation. Utan värdeomdömen bör samhällsforskare betrakta sociala företeelser likt naturvetaren sina forskningsobjekt. Det är enligt Karlsson inte sociologins sak att förändra världen, utan att fastställa det sociala livets regelbundenheter. USA-sociologins inriktning på att analysera sociala problem hade här medverkat till en oerhörd observationsteknisk utveckling med särskild tonvikt på statistiska sammanhang (Karlsson 1951a:3–8, 1951b:3–5).

Med sådana positivistiska förtecken gick svensk sociologi in i 50-talet, även om Tegens och Rundblads översikt (1951:4) antyder viss kritik »mot detta kanske ensidiga tryck på statistiskt orienterad sociologi». Vid Stockholms högskola undervisades mot slutet av 40-talet i »sociologi efter kvantitativ metod» och uppsalasociologer koncentrerade sig på empiriska fältarbetsmetoder (Rundblad

¹⁴ Segerstedt 1954a, s. 5, 1954b, s. 249–51. I en artikel om »Närhet och/eller distans? Att kartlägga kulturell förändring», behandlar jag Segerstedts studie tillsammans med Agne Lundquist om *Människan i industrisamhället* och jämför deras ansats med etnografiska perspektiv. Den kommer att publiceras i en rapport från en konferens i Vadstena 1996 om »Samhällets linnéaner. Kartläggning och förståelse i samhällsvetenskapernas historia».

1987:72, Segerstedt 1987:14, Gullberg 1972:30, Tegen 1949:187). USA-påverkan var kraftig, inte minst från sociologen Georg Lundberg, som tog avstånd från alla förstående tolkningsansatser och ville kvantifiera även »symboliskt beteende».¹⁵ Generaliserande förklaringar blev 50-talssociologins allmänt accepterade målsättning och en strikt operationalisering av forskningsprocessens olika arbetsmoment dess främsta hjälpmedel. Den begreppsutveckling, som hade förespråkats av bl.a. Nyström i Lund och Segerstedt i Uppsala, fick svårt att göra sig gällande under sociologins institutionella uppbyggnadsfas.

Amerikanska sociologers debatter om skilda perspektiv och tolkningsfrågor uppmärksammades sällan i Sverige. Bo Andersson kom att vistas långa perioder i USA, men när han på 50-talet studerade i Uppsala behandlades amerikansk sociologi som en »homogen företeelse» (Andersson 1987:58). Lundbergs speciella ansats kunde då antas representera hela det amerikanska sociologifältet och många svenska sociologer betraktade enligt Pfannenstill hans *Foundations of Sociology* närmast som en bibel. Lundberg blev, som anhängare av en »behaviouristisk, kvantitativ sociologi», glatt överraskad av sitt erkännande i Sverige, »då hans sociologi var föga uppskattad i USA». Att han blev så uppmärksam, medan den internationellt välkände Myrdal i stort sett helt nonchalerades, tillhör enligt Pfannenstill (1987:27–30) vetenskapshistoriens ironiska turneringar.¹⁶

Pfannenstill (1945:447–64) var en av positivismens mest energiska kritiker och framhöll teoriarbetets betydelse som en nödvändig komplettering till empiriska studier. Att nonchalera begreppsutvecklingen leder till illusioner om att fältundersökningar i sig ger korrekta beskrivningar. Sociologer måste enligt honom i frågeställ-

¹⁵ Lundberg 1939, s. 50–4. Styrkan i hans arbeten var deras handboksmässiga karaktär. I sin kritik av 'nypositivismen' behandlar Pfannenstill honom 1943 i *Sociologens grundförutsättningar* tillsammans med den Neurath som inspirerat Nyström.

¹⁶ Lundberg var enligt sociologen Stanford Lyman (1995:406f) en »policy scientist», d.v.s. en forskare som överlämnar alla värdefrågor åt den som vill anställa honom och helt ägnar sig åt att analysera effektiva medel för att genomföra uppdragsgivarens politik.

ningar och tolkningsmetoder även ta hänsyn till det Thomas hade kallat individers situationsdefinitioner. Börje Hanssen (1950:234–41, 249–50) var en annan kritiker som betonade behovet av alternativa begrepp och metoder för att utforska människan som gruppvarelse. Kvantitativa studier behandlar vardagliga massföreteelser, men sociologi handlar även om att med »fördomsfri fantasi och förmåga till mänsklig förståelse» studera mer okända socialt kulturella fenomen. Själv ville Hanssen utveckla en 'social-antropologisk' ansats för att analysera former av social samverkan man inte kom åt med ekonomiskt strukturella perspektiv. I brist på bättre begrepp kallade han dessa föga förstådda socialt kulturella förhållanden för »cumpaniska relationer».

Kritiker som Pfannenstill och Hanssen förklarades dock på 50-talet av de flesta sakkunniga inkompetenta som professorskandidater. Teoriutvecklingen underordnades nu krav på empirisk observation och frågor om mänskliga aktörers 'själsliga sammanhang' avfärdades som spekulativa. Karlsson (1951b:18) såg endast en gradskillnad mellan statistikstyrda studier och etnografisk metod i »intensivundersökningar (s.k. case-studies)». Men de senare rymdes inte i institutionaliseringsfasens definition av god sociologi och utestängdes från fältet. Av de tre huvudmetoder Aspelin hade urskilt i USA återstod därmed i praktiken endast statistiskt inriktade studier av sociala problem som en acceptabel svensk sociologisk metod.

Utvärderingar av svensk sociologi

Erik Allardt har i ett nordiskt jämförande perspektiv kritiserat det han kallar en svensk välfärds kapitalistisk katedersocialistisk sociologiansats, som han menar blev resultatet av sociologins speciella förhållande till den svenska statsmakten i allmänhet och till den socialdemokratiska reformpolitiken i synnerhet. Den expanderande offentliga sektorn blev svenska sociologers självklara handlingsfält och forskningsorganisationer för statistiskt empiriska fältstudier deras eftersträfvade ideal. Stora resurser lades enligt Allardt ner på sociologiska forskningsprojekt, där både utförarens och beställarens krav bands upp till »önskemål om statlig och politisk stabilitet» (1987:246–8).

Utvärderingar kan vara en givande läsning, när de problematiserar olika forskningsansatser och diskuterar dilemman i samband med inverkan från dominerande reflexionsstilar. Men de kan även framstå som ensidiga krönikor över vad som skall anses ha hänt i olika sammanhang och polemiskt fördela ansvaret för framgångar och misslyckanden. Det krävs upprepade omläsningar av samtida dokument och senare perspektiviseringar för att lära känna de polemiker och kraftmätningar som varit aktuella under en viss period. De utvärderingar av modern svensk sociologi som har gjorts från slutet av 60-talet och fram till slutet av 80-talet innehåller enligt min uppfattning många gemensamma drag. Där framträder en klar tendens hos ledande aktörer att med ironisk distans delvis ta avstånd från den utveckling de själva medverkat till, medan mindre dominerande aktörer får nöja sig med att frustrerat kommentera de styrandes herravälde.

Gunnar Boalt blev på 50-talet i Stockholm professor i sociologi och hans utvärdering 1969 av tjugo års forskning förefaller mig karakteristisk för en distanserande attityd. Boalt menar att sociologer i inledningsfasen med sina då blygsamma forskningsanslag gärna bearbetade teoretiska problem. Men dessa studier av sociologins grundförutsättningar hamnade i bakvatten under en följande anslagsjakt. Teoriarbetet underordnades empiriska projekt när sociologer skulle ge sig i kast med alla de »uppslag man var villig att kasta åt dem» (Boalt 1969:83–5). Sociologi populariserades inför allmänheten som förädlad vardagsvett, för uppdragsgivare framhölls dess praktiska nytta och inför studenter betonades teori, metod och ämnets arbetsmarknadsvärde. Vid sidan av dessa opportunistiska inslag dominerades institutionsmiljöerna av ett utpräglat auktoritärt klimat, där chefers syn på lämpliga »tekniska specialiteter» blev till ofrånkomliga normer för deras karriärinriktade underlydande. Boalts omdöme över 20 års forskning blir föga nådigt. Efter makarna Myrdals insatser på 40-talet väckte en närmast provinsiell svensk sociologi föga internationell uppmärksamhet (Boalt 1969:83–8). Inom prioriterade områden som familjesociologi och industristudier blev pionjärtidens insatser föga övertygande. Katrin Fridjonsdottir (1988:12–3) kompletterar Boalts bild och hävdar att industrins sociologiintresse avtog på 50-talet. Först senare blev

arbets sociologi ett stort forskningsområde med stöd av fackför-
eningsrörelsens intresse.¹⁷

Med sitt bidrag *Till den svenska sociologins historia* kan Anders Gullberg sägas ge en motbild till hur ämnets dominerande aktörer har skildrat dess utveckling. Han ger exempel på hur sociologin alltsedan en tidig institutionaliseringsfas styrts in mot empirism, snäv samtidsinriktning och en socialpsykologiskt färgad naturvetenskaplig modell. Gullberg tar fram viktigt material om sociologiska kontroverser, men framhäver även med kritiskt ironiska vändningar etablissemangets strävan att ge ämnet »akademisk respektabilitet och akademisk självständighet». Med en närmast total resurskontroll etableras på 50-talet enligt hans mening en maktapparat som sedan på 60-talet upprätthöll sin hegemoni. Gullberg hänvisar inte till Thomas Kuhns perspektiv på normalvetenskapens dominansförhållanden, men ett grundtema i hans utvärdering är dominerande aktörers vägran att erkänna sociologins flerparadigmatiska karaktär. De ger sken av att ha löst vetenskapliga grundfrågor »eller åtminstone ha funnit de ramar inom vilket detta skulle komma att ske». Med tekniskt sofistikerade metoder produceras en fragmenterad empirisk information inom ramen för ett alltmer teoriutarmat tillvägagångssätt (Gullberg 1972:6, 25–33).

Gullberg beskriver 1972 ett kärvt sociologiskt tillväxtklimat, där endast enstaka avvikare från styrande vetenskapliga normer lyckas övervintra. Femton år senare granskas svensk akademisk sociologi på nytt i ett nordiskt jämförande perspektiv under ledning av Allardt, Sverre Lysgaard och Aaage Bøttger Sørensen. Deras utvärdering av den tidiga sociologin instämmer i stort sett i Gullbergs kritiska perspektiv, men de konstaterar, trots många kritiska kommentarer, att svensk sociologi »uppnådde en förhållandevis hög nivå av metodiskt kunnande och teoretisk pregnans». Segerstedts inflytande anges som en delförklaring till den orientering mot socialpsykologi, socialisation och språkutveckling, som i Sverige kom att dominera över de historiskt strukturella analyser norska

¹⁷ Anna Olsson behandlar på Vadstenakonferensen 1996 den första doktorsavhandlingen i sociologi; Georg Karlssons studie av anpassning och kommunikation inom äktenskapet. Familjesociologin i Sverige förblev dock föga utvecklade under 50- och 60-talen.

och finska sociologer utvecklade (Allardt m.fl. 1988:37–40). Svenskars ovana vid socialt kulturella skiljelinjer framhålls som en delförklaring till en närmast konfliktskyende inriktning av svensk sociologi fram till en brytpunkt mot slutet av 60-talet.

Allardt hade 1987 hävdat att Segerstedts grupplära motverkat dominansen för en biologisk människosyn och därmed representerat en radikal linje i svensk sociologi, även om positivism och empirism senare ledde till en ensidig utveckling (Allardt 1987:238–9). Något raljerande fastslår de nordiska utvärderarna 1988, att svenska sociologer från slutet av 40-talet snabbt fann sig hemmastadda i ett speciellt »variabelspråk och krav på operationella definitioner» (Allardt m.fl. 1988:35–6). Även här kan Fridjonsdottir komplettera värderingen. Hon menar att Segerstedt saknade ett makroperspektiv som kunde förklara hur normativa system utvecklas. Den strukturmarxism som på 70-talet försökte kompensera denna brist, saknade i sin tur en social handlingsteori och hamnade delvis i samma slags »mekaniska positivism» (Fridjonsdottir 1988:14, 22). Oförmåga att förbinda aktörs- och strukturperspektiv framstår alltså även här som en grundfaktor bakom sociologins stagnationstendenser.

Många har sett en kontinuitet mellan Segerstedts intresse för symbolisk interaktionism och Johan Asplunds socialpsykologiska teorier.¹⁸ Asplund stimulerade på 60-talet som redaktör för *Sociologisk forskning* debatten om 'hårddata-sociologin'. Han invände själv mot att dess företrädare på förhand uteslöt »möjligheten av andra kunskapsvägar» (Asplund i Gullberg 1972:33–5). På 60-talet hade enligt Asplund dominansen blivit närmast total för en »sociologisk serviceverksamhet», där uppdragsforskning föreföll ha blivit sociologins enda väg mot nya resurser. Sådana projekt krävde att teorin knöts till den aktuella empirin och följderna blev enligt hans mening en utarmad sociologisk vision inom ett socialt system, där »kreativitet och inopportunitet inte bara sakta men säkert mals sönder utan redan från början är satta på undantag». Förmågan att skilja på god och dålig sociologi försvinner när alla yttre eller inre hot

¹⁸ Allardt 1987, s. 241, Fridjonsdottir 1988, s. 8. Tegen föreläste i Lund 1936/37 om George Herbert Mead (Nilsson 1989:60) och socialpsykologi var vid sidan av sociologi ett allmänt intresseområde inom praktisk filosofi.

mot serviceverksamheten anses riktade mot ämnets existens (Asplund 1987:135–7).

Kritiken av en positivistisk sociologi, som erövrar projektvärlden men förlorar sin själ, an knyter till klassiska sociologiska och vetenskapsteoretiska diskussioner om vetenskap och politik, liksom om förhållandet mellan individer och institutioner. Svenska sociologer sökte formera sitt fält med stöd av välfärdsbyråkratins resurser, men det var byråkratin som erövrade deras sociologiska fantasi. Inriktningen på att med empiriska studier bidra till ett socialpolitiskt reformarbete gjorde det rimligt att inom amerikansk sociologi välja ut de metoder och teoretiska perspektiv som svarade mot sådana reformintressen. Alternativa inriktningar inom t.ex. Chicagoskolan väckte föga intresse, då de inte ansågs bidra till en funktionell modern empirisk sociologi. I Gullbergs skildring av 50-talets strider om professurer framgår detta mönster tydligt. Inför tillsättning av nya tjänster i Stockholm och Lund kritiserade Segerstedt som sakkunnig visserligen bristande teoriutveckling hos flera sökande, men fann att deras metodiska kunskaper vägde över. Som sakkunnig talade Robert Wikman från Finland förgäves för Hanssens etnografiska forskning, eftersom övriga sakkunniga ansåg den ofruktbar som sociologisk metod.¹⁹

Under hela den period jag har behandlat betonar sociologiöver-sikter vikten av att förbinda strukturella aspekter och aktörsinriktade perspektiv. Ändå blev det möjligt att omtolka dessa önskemål om en flersidig sociologi på ett sätt som gjorde att frågor om förbindelser mellan subjektiva och objektiva förhållanden praktiskt taget helt föll bort. Segerstedts socialpsykologiska inriktning lämnade ett tomrum som fylldes med strukturellt förklarande moment. Nordamerikansk strukturfunktionalism fick efterhand konkurrens från marxistiska perspektiv och i den reflexionsstil som då kom att dominera svensk sociologi betonades förklarande strukturfaktorer starkt på bekostnad av förståelseinriktade aktörssynpunkter. I ljuset av denna dominans är det nog ingen tillfällighet att även Mills vision om en historisk problematisering av strukturella

¹⁹ Gullberg 1972, s. 48–52. Boalt såg i Lundbergs arbete det »kanske väsentligaste bidraget hittills till sociologins begreppsbyggnad»; en uppfattning Segerstedt syrligt bemötte.

sammanhang omformades. Mänskliga aktörer måste enligt honom »be understood..in close and intricate interplay with social and historical structures». I svensk översättning tillskrevs han dock uppfattningen, att människan »måste förklaras inom ramen för de historiska och sociala strukturer hon är underkastad». ²⁰

Institutionella fältperspektiv på svensk sociologi

Nya begrepp måste »kunna inordnas i sociologiens egen utvecklingshistoria: man får ej göra sig urarva med sin vetenskaps förgångna». Pfannenstill (1945:464–5) beklagade med detta uttalande sociologers ovilja att sätta in sina begrepp i deras historiska sammanhang. Sådana försummelse riskerar att snedvrider förståelsen av tidigare begreppsbildningar och utarma det Bourdieu kallar kulturella produktionsfälts reflexiva perspektiv. Avslutningsvis skall jag här, med hjälp av hans perspektiv på fält rörelser och Robert Wuthnows enligt min mening närliggande kulturella institutionsanalys, antyda hur den svenska sociologins etableringsfas kan sättas in i ett vidare tolkningssammanhang. Det kan självfallet endast bli tal om en högst preliminär diskussion av hur dessa ansatser kan bidra till att analysera hur det svenska sociologifältet formades.

Sociologins produktionshistoria är enligt Bourdieu fylld av definitionstrider, vilka ytterst är uttryck för en kamp om resurser mellan dem som dominerar ett fält och dem som konkurrerar utifrån mindre gynnade positioner. Kulturella produktionsfälts självständighet hotas av omgivande maktfält och konkurrerande intressen från närliggande produktionsfält, men även av deras oförmåga att ta vara på egna traditioner. En sådan oförmåga att uppmärksamma och försöka vidareutveckla alternativ, kan vara en följd av att dominerande agenter vill upphäva en ständig konkurrens mellan olika positioner och intressen, d.v.s. den rörelse Bourdieu menar utmärker alla fält och därmed även sociologifältets förhållanden. I stället för att stödja en diskussion om alternativa utvecklingsvägar, vill de dominerande skapa totalitära apparater som gynnar deras särintressen. ²¹

²⁰ Mills 1972, s. 175; jämför min direktöversättning i inledningen till artikeln.

²¹ Bourdieu föredrar att tala om agenter i stället för aktörer, bl.a. för att undvika den uppsplittring på struktur-aktörsperspektiv som han menar omöjliggör

Sådana försök kan sällan upprätthållas under längre tid, då socialt kulturella förändringar förr eller senare för fram konkurrenter till de dominerandes ortodoxa strategier, men under en övergångsperiod kan ortodoxin förhindra fältets förnyelse. Strider om definitioner och spelregler för att inneha olika positioner på ett sociologiskt fält eller uteslutas från detta, försvåras av att sociologin saknar allmänt accepterade »regler för hur en kompetent diskurs om den sociala världen skall se ut» (Bourdieu 1992:106). Oenighet kring dessa spelregler gör att frågor om vad som utesluts eller absorberas på ett fält blir starkt beroende av yttre maktfaktorer, men även av den inre stagnation som följer när dominerande aktörer med olika maktmedel försöker avfärda alternativa metoder och perspektiv.

Robert Wuthnow har analyserat hur processer av samverkan och konkurrens bidrar till att forma kulturella produktionsfält. I fallstudier av reformationen, franska revolutionen och en socialistisk arbetarrörelses framväxt visar han hur sociala moraliska ordningar kan uppstå, institutionaliseras och förändras, i huvudsak efter inverkan från samhällets föränderliga politiska ekonomiska förhållanden. En moralisk ordning är för Wuthnow »en uppsättning definitioner om vad som är lämpligt att göra och rimligt att förvänta sig». Diskursiva rörelser som ifrågasätter en etablerad moralisk ordning består vanligen av delvis motstridiga ideologier. När dessa kommunikativa eller diskursiva resurser hos ständigt konkurrerande aktörer ansamlas och institutionaliseras, kan det i gynnsamma fall uppstå en samlad rörelse. En sådan kallar Wuthnow för en diskursiv samfällighet. Förutsättningen är att de aktörer som ingår i debattfältet inte enbart ägnar sig åt att bekämpa varandra, utan att deras konkurrens kan ge utrymme även för en inre samverkan gentemot yttre konkurrenter om makt, inflytande och resurser (Wuthnow 1987:14–5, 150–63).

Bakgrunden till diskursiva samfälligheters betydelse är de socialt osäkra situationer som uppstår i samband med omvälvande samhällsförändringar. Wuthnows fallstudier anknyter till en typ av situationer som aktualiserar behov av att ompröva och på nytt fast-

fältanalyser. Även skillnaden mellan totalitært stelnade 'apparater' och fält rörelser tillhör hans distinktioner.

ställa möjliga gränser för sociala förhållningssätt i ett visst samhälle. Han visar hur aktörer har agerat, när de i krisperioder ställts inför valet att antingen stödja en traditionellt given moralisk ordning eller ett konkurrerande alternativ. Förändrade samhällsförhållanden har underlättat för nya sociala aktörer och rörelser att tränga fram, vilket skapar de komplicerade valsituationer för intellektuella, som kan leda till att en diskursiv samfällighet formas, men också till splittring och stagnation. Avgörande blir hur olika aktörer kan utnyttja de handlingsmöjligheter som ges när traditionella ordningar ifrågasätts. Sannolikheten för att en ny kulturell rörelse skall institutionaliseras beror främst på dess legitimitet i förhållande till dominerande kulturella och politiskt ekonomiska mönster, men även på rörelsens inre resurser att utvecklas till en samfällighet, såsom graden av »intern kommunikation och organisation» (Wuthnow 1987:123–50, 186, 333, 1989:15–6).

De aktörer som deltar i rörelser i riktning mot en diskursiv samfällighet har i regel skilda intressen och perspektiv, så vi kan inte förvänta oss att kunna fastställa en gemensam formel för deras motiv. Det sociologiskt intressanta för Wuthnow är under vilka betingelser en viss riktning kan besegra konkurrenter och därmed få resurser att kontrollera sin vidare utveckling. Använder vi hans perspektiv på svenska sociologers försök att etablera ett akademiskt delfält, kan vi se hur de i sina prioriteringar mellan olika diskursiva resurser anknöt till en särskild sociologisk metodlära och till socialpolitiska planintressen. Dessa medel gav ett visst handlingsutrymme, men innebar samtidigt krav på att sociologer skulle träda in i en planideologi, där frågeställningar genererades av omvärldens krav på att utreda gruppssamhällets attityder. Möjligheterna att bilda en diskursiv sociologisk samfällighet kring detta engagemang begränsades av bristen på öppen kommunikation. Kritik av föregivet spekulativa traditioner blev ett argument för sociologer att samlas kring en snävt tillskuren metodologi för empirisk fältforskning. Problematiska frågor om metoder, kritisk begreppsutveckling och förhållandet mellan vetenskap och politik sköts väsentligen på framtiden. Den utarmning av sociologins inre samverkansresurser som detta medförde gjorde att en samfällighet i Wuthnows mening inte kunde utvecklas. I Bourdieus mer allmänna terminologi inne-

bar det att sociologifältets vidare rörelser hindrades av dominerande agents alltför snäva apparatintressen. Ortodoxins förhärskande reflexionsstil förhindrade utvecklandet av en konkurrens mellan olika perspektiv.

På 30-talet hävdade Gunnar Aspelin att sociologin hade tagit sig igenom sin »första ungdomsperiod med stora, obestämda framtidsmål och övertro på sina möjligheter att lösa invecklade problem med enkla och suggestiva formuleringar» (1934:30). Moderna sociologer var överens om att en tillnyktring i förhållande till klassiskt spekulativa inriktningar var nödvändig, men utvärderingar av svensk efterkrigssociologi har kritiserat dess oförmåga att med sina snävt utvalda metoder och perspektiv analysera det moderna samhällets socialt kulturella problem. Varken Per Nyströms marxistiska försök eller Torgny Segerstedts gruppteori fördes vidare i en kontinuerlig sociologisk begreppsutveckling; Otto Neurath och Georg Lundberg blev mer inflytelserika som inspiratörer än W I Thomas och C W Mills. Rituella omnämningen av svenska föregångare närmast underströk beroendet av importerade perspektiv. Segerstedt beklagade t.ex. 1943 att den då 70-årige Thörnberg inte kunde få en professur han skulle ha kunnat ge »dess rätta inriktning». Men Thörnberg fann denna rang oförtjänt, pekade på oundgängliga sociologiska insatser under 1800-talet, samt beklagade att Steffen som 1900-talets främste sociolog aldrig fick ägna sin forskarkraft helt åt ämnet (Jäder 1968:131, Thörnberg 1925:194). Man var alltså inte överens om var den svenska sociologins rötter skulle sökas.

Ändå har det naturligtvis inte varit så att sociologer aldrig anknöt till tidigare svenska studier. Mats Franzén och Eva Sandstedt (1981:54–63) refererar och kommenterar t.ex. Segerstedts grupplära när de analyserar sociala grannskapsvisioner. Men hans hypoteser om att en demokratisk samhällsutveckling förutsätter aktiv samverkan mellan människor i gruppgemenskaper, sätts av dessa författare in i ett 40-talssammanhang och jämförs inte med senare teoriutveckling. Kanske är det först 90-talets problematiserande perspektiv på sociala förhållanden och resurser för ett kollektivt handlande som gör det möjligt att sätta in gruppläran i ett vidare demokratiskt utvecklingssammanhang. Kanske kan vi idag

lättare se förbindelser mellan Segerstedts vision och vad Mills (1972:17–8, 192) ansåg vara sociologins uppgift, nämligen att i en tid av social olust och likgiltighet utforska de förhållanden i vilka människor kommer att »*vilja* vara fria och förmögna att handla fritt».

I sin översikt från 1996 av sociala rörelser och det kollektiva handlandets resurser återkommer Alberto Melucci ofta till en brist på självkritisk reflektion som han menar sig ha mött i efterkrigstidens analyser. Sådana studier tenderar att negra det sociologiska huvudproblemet: att förstå och förklara rörelser i termer av socialt kulturella förhållanden, d.v.s. att analysera hur kollektivt handlande under olika omständigheter överhuvudtaget blir möjligt. För detta krävs ansatser som begreppsligt analytiskt kan lokalisera och empiriskt beskriva mötespunkter mellan strukturer, system och aktörer. Sociologers förmåga att begreppsligt hantera de konflikter och samverkansprocesser som bildar ett fält för kollektivt handlande ger enligt Melucci (1996:42–4) ämnet dess främsta berättigande. I sak förefaller mig detta vara samma påpekande som vi har mött hos svenska sociologer från Steffen till Segerstedt. Uttryckt i deras termer handlade sociologi om att analysera människors själsliga samverkan i olika sociala samfund. Även grupplärans sociala sammanhang var sådana processer.

Georg Karlsson menar att kategoriska framställningar förenklar så kraftigt, att alla påståenden borde »förses med modifikationer» (1951a:5–6). Detsamma gäller för min kritik av utestängningsstrategier under sociologins institutionaliseringsfas. Det är lätt att hamna i nya schabloner. Utvärderingar av svensk sociologiutveckling under tidig efterkrigstid har tydliga inslag av eländighetsforskning och betonar därmed en självreproducerande sociologisk konservatism. Det är betydligt svårare att komma åt och rättvist bedöma ofullgångna utvecklingsförsök på ett trots allt rörligt sociologifält. Fördjupad bekantskap med sociologihistorien kan ge oss ett mer nyanserat perspektiv på dess olika utvecklingsförsök.

Vi kan då se att motsättningar mellan perspektiv har tårt på sociologifältets intellektuella samverkansresurser. Visserligen hade översikter av sociologins form och ändamål även tidigare reservationer inför abstrakt ensidiga modeller. Men förhärskande socio-

logiska synsätt gjorde det möjligt att närmast helt bortse från kritiska synpunkter. Först när den moderna samhällsstrukturen på allvar ifrågasätts under 90-talet ges utrymme för avvikelser från dess dominerande reflexionsstil. Sociologer tar då upp många trådar som deras företrädare av olika anledningar släppte. I nya grupperingar finner de resurser för sociala rörelser och en demokratisk vidareutveckling. Dessa rörelserns former och betydelse tolkas olika, men till skillnad från under sociologins etableringsfas finns det utrymme för konkurrerande perspektiv. Och det är en nödvändig utgångspunkt för att bilda ett öppet sociologiskt fält som en fungerande diskursiv samfällighet.

Referenser

- Allardt, Erik (1987) »Svensk sociologi i ett nordiskt perspektiv», i *Fridjonsdottir*
- Allardt, Erik m.fl. (1988) *Sociologin i Sverige. Vetenskap, miljö och organisation*. Stockholm
- Andersson, Bo (1987) »Den svenska sociologins internationella kontakter. Ett personligt perspektiv», i *Fridjonsdottir*
- Aspelin, Gunnar (1934) »Amerikansk samhällsforskning», i *Ateneum* årg.2 nr 1:29–42
- Asplund, Johan »Sociologistudier i Uppsala i början av sextioalet», i *Fridjonsdottir*. *Ateneum*. Hösten 1933: Förord
- Bergen, Eskil (1945) *Clarté. Poeter och politiker*. Stockholm
- Boalt, Gunnar (1969) »Sociologi», i *20 års samhällsforskning*. Stockholm
- Bourdieu, Pierre (1992) *Texter om de intellektuella*. Stockholm
- Cooley, Charles (1902/1981) *Samhället och individen*. Göteborg
- Croner, Fritz (1938) »Sociala attityder och den empiriska sociologin», i *Statsvetenskaplig tidskrift* årg.41:274–96
- (1966) *Ett liv i vår tid*. Stockholm
- Fehrman, Carl (1984) *Lärdomens Lund. Epoker-episoder-miljöer-människor*. Malmö
- Forsner, Thomas (1993) »Oavhängiga kulturradikaler och reformradikala socialdemokrater. Utopi och besinning i folkhemmet», i Bertil Nolin (red) *Kulturradikalismen. Det moderna genombrottets andra fas*. Stockholm
- Franzén, Mats & Sandstedt, Eva (1981) *Grannskap och stadsplanering. Om stat och byggande i efterkrigstidens Sverige*. Uppsala
- Fridjonsdottir, Katrin (red) (1987) *Om svensk sociologi. Historia, problem och perspektiv*. Stockholm

- Fridjonsdottir, Katrin (1988) »Den svenska sociologin och dess samhälle», i *sociologi i dag* årg.18 nr 1:3–27
- Gullberg, Anders (1972) *Till den svenska sociologins historia*. Stockholm
- Gårdlund, Torsten (1934) »Statistisk samhällsforskning i USA», i *Ateneum* årg.2 nr 3:87–90
- Hanssen, Börje (1950) »Samhällsvetenskapliga problem och forskningsuppgifter», i *Statsvetenskaplig tidskrift* årg. 53:233–51
- Hessler, Carl Arvid (1929) »Den socialdemokratiska arbetarrörelsen ur några sociologiska synpunkter», i *Tiden* årg. 21:89–106, 140–52
- Hultén, Britt (1977) *Kulturtidskrifter på 30-talet. Nordeuropa, Ateneum, Fronten*. Stockholm
- Håstad, Elis (1949) »Statskunskap», i *Stockholms högskola under Sven Tunbergs rektorat*. Stockholm
- Jäder, Karl (1968) *Ett gåtfullt geni. En bok om E H Thörnberg*. Stockholm
- Karlsson, Georg (1951a) *Den moderna sociologien*. Stockholm
- (1951b) *Sociologiens forskningsmetoder*. Stockholm
- (1987) »Min syn på sociologin», i *Fridjonsdottir*
- Kinberg, Olof (1941) *Socialläkarens uppgifter i samhället*. Stockholm
- Lundberg, George A (1939) *Foundations of Sociology*. New York
- Lyman, Stanford M (1995) »Social Theory and Social Movements: Sociology as Sociodicy», i Lyman (ed) *Social Movements. Critiques, Concepts, Case-Studies*. Basingstoke & London
- Meurling, Per (1957) »Lund mellan världskrigen», i *Under Lundagårds kronor. Minnen upptecknade av gamla studenter*. Fjärde samlingen. Lund
- Mills, C W (1959/1967) *The Sociological Imagination*. London. Oxford. New York
- (1972) *Den sociologiska visionen*. Stockholm
- Myrdal, Gunnar (1930) *Vetenskap och politik i nationalekonomien*. Stockholm
- (1935) »Den förändrade världsbilden inom nationalekonomin», i Gunnar Myrdal & Herbert Tingsten: *Samhällskrisen och socialvetenskaperna*. Stockholm
- (1987) *historien om An American Dilemma*. Stockholm
- Nilsson, Ingemar (1989) »Einar Tegen och tidig svensk sociologi», i Thorsten Nybom (red) *Universitet och samhälle. Om forskningspolitik och vetenskapens samhällseliga roll*. Stockholm
- Nordin, Svante (1994) *Fredrik Böök. En levnadsteckning*. Stockholm
- Nyström, Per (1972) »Marxist i borgerlig idyll. Ett samtal med Thomas Forser», i *Ord & Bild* årg. 81 nr 7:379–86
- (1974) *Historieskrivningens dilemma och andra studier av Per Nyström*. I redaktion av Thomas Forser. Stockholm

- (1983) *I folkets tjänst. Historikern, journalisten och ämbetsmannen*. Artiklar 1927–83 i urval av Anders Börjesson. Stockholm
- (1989) *Historia och biografi. Artiklar och essäer 1933–1989*. Urval av Sven E Olsson. Lund
- Oredsson, Sverker (1996) *Lunds universitet under andra världskriget. Motsättningar, debatter och hjälpinsatser*. Lund
- Petzäll, Åke (1941) »Filosofiens uppgift i moral- och samhällsforskningen», i *Samhällsvetenskapliga problem*. Lund
- Pfannenstill, Bertil (1945) »Sociologien som vetenskap», i *Statsvetenskaplig tidskrift* årg.48:447–78
- (1987) »Från praktisk filosofi till sociologi», i *Fridjonsdottir*
- Riemer, Svend (1938) »Objektivität und Begriffsbildung in den Sozialwissenschaften», i *Theoria* vol.iv:117–44
- Rundblad, Bengt (1987) »Traditioner, restriktioner och möjligheter i svensk sociologi», i *Fridjonsdottir*
- Segerstedt, Torgny T (1939) *Demokratiens problem i socialpsykologisk belysning*. Stockholm
- (1944) »Formal och real demokrati», i Segerstedt m.fl. *Inför framtidens demokrati*. Stockholm
- (1945a) »Naturlig och onaturlig miljö», i *Social årsbok 1945:5–16*
- (1945b) *Var Segerstedt diktatursvärmare?* Stockholm
- (1948) »Förslag till studiecirkel i samhällskunskap», i *En bok om Gunnar Hirdman*. Stockholm
- (1949) »Att vara sociolog», i *Min vetenskap. Radioföredrag 1948*. Stockholm
- (1954a) »Sociologien och undervisningen», i *Skola och samhälle*, årg.35, nr 8:249–53
- (1954b) »Förord», i Lars Gråby *Sociologi*. Stockholm 1954
- (1944/1968) *Ordens makt. En inledning i språkets sociologi*. Uppsala
- (1987) »Svensk sociologi förr och nu», i *Fridjonsdottir*
- Skoglund, Christer (1991) *Vita mössor under röda fanor. Vänsterstudenter, kulturradikalism och bildningsideal i Sverige 1880–1940*. Stockholm
- (1993) »Kulturradikalismen – arvet och förnyelsen», i Bertil Nolin (red) *Kulturradikalismen. Det moderna genombrottets andra fas*. Stockholm
- SOU 1946:74 *Betänkande angående Socialvetenskapernas ställning vid universitet och högskolor m m avgivet av Socialvetenskapliga forskningskommittén*.
- Steffen, Gustaf (1907) *Sociologien. Dess föremål och problem*. Stockholm
- Tegen, Einar (1948/49) »Soziologische Forschung in Schweden seit 1935», i *Kölner Zeitschrift für Soziologie* Jahrg. 1:3

- (1949) »Filosofi och sociologi», i *Stockholms högskola under Sven Tunbergs rektorat*. Stockholm
- & Rundblad, Bengt (1951) *A Survey of Teaching and Research in Sociology and Social Psychology at Swedish Universities*. Skrivemaskinstua Oslo
- Thörnberg, E H (1925) »Om sociologiens historia och uppgift», i *Tiden* årg.17:182–209
- (1943) *Folkrörelser och samhällsliv i Sverige*. Stockholm
- Tingsten, Herbert (1935) »Statskunskapen och den politiska utvecklingen», i Gunnar Myrdal & Herbert Tingsten: *Samhällskrisen och socialvetenskaperna*. Stockholm
- (1940) »Statsvetenskapliga arbetsuppgifter», i Gunnar Aspelin & Göte Tureson (red) *Vetenskap av i dag. Framlagd av svenska forskare*. Stockholm
- Wuthnow, Robert (1987) *Meaning and Moral Order. Explorations in Cultural Analysis*. Berkely, Los Angeles, London
- (1989) *Communities of Discourse. Ideology and Social Structure in the Reformation, the Enlightenment, and European Socialism*. Cambridge Mass.